

II^a Circular

*Els manuscrits, el saber i les lletres
a la Corona d'Aragó, 1250-1500*

Jornada d'Estudi dels Grups Narpan i Sciència.cat

Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat de Barcelona i Universitat de
Girona

FFI 2011-27844-C03 / FFI2011-29117-C02

SGR 2014-1999

Comitè Organitzador: Lola Badia, Lluís Cifuentes, Sadurní Martí i Josep Pujol
Comitè Científic: Stefano Asperti, Michael McVaugh, Barry Taylor, Gérard Gouiran,
Francisco Gimeno i Jaume Torró



L'èmfasi en la transmissió dels textos presideix la trobada sobre els manuscrits, el saber i les lletres catalanes a la Corona d'Aragó, entre mitjan segle XIII i el tombant del XVI, prevista per al 24 d'octubre del 2014. Hem volgut donar a la trobada el caràcter de jornada compacta, amb la participació d'estudiosos que treballen des de la materialitat dels testimonis antics —sobretot manuscrits i ocasionalment impresos—, per a l'aclariment d'aspectes concrets de matèries tan variades —i no necessàriament comunicades les unes amb les altres— com la cosmètica femenina, els receptaris, l'obra de Ramon Llull, la recepció de Dante i de Petrarca, la lírica occitanocatalana o la narrativa en vers i en prosa. La coincidència en l'espai i el temps dels testimonis que són l'objecte d'estudi de les nou ponències programades garanteix un positiu intercanvi de dades, troballes interpretatives i mètodes d'anàlisi.

Amb la present circular informem del programa de la jornada que tindrà lloc a la Sala de Professors del cinquè pis de l'Edifici Carner de la Universitat de Barcelona.

Les intervencions seran de mitja hora per ponent o grup de ponents i, degudament avaluades, constituïran un volum editat per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Aquesta empresa ja ha pressupostat el tom dels nou treballs proposats (llargada màxima del redactat final: 25 folis de 2100 caràcters amb espais, comptant-hi les notes, la bibliografia i els possibles apèndixs. Lliurament del text acabat abans del 31 de desembre del 2014).

Relació alfabètica de ponents i títols

1. Romana Brovia (Université de Paris), *La fortuna manoscritta di Petrarca in Catalogna (secoli XIV-XV)*
2. Montserrat Cabré i Pairet (Universidad de Cantabria), *Trota i Tròtula: autoria i autoritat femenina en la medicina medieval en llengua catalana*
3. Miriam Cabré & M. Victoria Rodríguez Winiarski (Universitat de Girona-Institut de Llengua i Cultura Catalanes), *El 'Conte d'amor' i el recull narratiu de París-Carpençà*
4. Lluís Cifuentes i Comamala (Universitat de Barcelona-Centre de Documentació Ramon Llull), *Reexaminant el gènere "receptari": existí també una "medicina vernacle"?*
5. Francesc J. Gómez (Universitat Autònoma de Barcelona), *«"Lo Dant o la glosa": aparats exegetics de la Commedia en la Catalunya de mitjan segle XV»*
6. Marta Marfany (Universitat Pompeu Fabra), *Text i context d'una consolatòria inèdita.*
7. Marina Navàs & Sadurní Martí (École des Chartes / Universitat de Girona-Institut de Llengua i Cultura Catalanes), *Ramon de Cornet i Joan de Castellnou com a models literaris: manuscrits i pràctica poètica*
8. Gemma Pellissa Prades (Harvard University), *La transmissió manuscrita de la ficció sentimental catalana*
9. Albert Soler (Universitat de Barcelona-Centre de Documentació Ramon Llull), *El 'Llibre de contemplació', redacció original, còpia manuscrita i difusió de l'obra*



Resums

1. Romana Brovia, *La fortuna manoscrita di Petrarca in Catalogna (secoli XIV-XV)*

Quando nel 1411 Pedro de Luna lasciò Avignone per trasferirsi a Penyíscola, nella biblioteca pontificia si trovavano una ventina di codici petrarcheschi, cioè la collezione quasi completa delle opere latine. Una buona metà di questi manoscritti era stata acquisita dal papa Luna il quale, al momento della deposizione, li portò con sé in Aragona. Allora iniziò la loro dispersione, sicché quando il cardinale Pierre de Foix venne a Penyíscola per recuperare i libri appartenuti alla biblioteca papale, non vi trovò che un solo esemplare del *De vita solitaria*, e altri tre codici non identificati. In effetti la diffusione delle opere petrarchesche nel regno d'Aragona era cominciata già da qualche tempo, penetrando dal sud della Francia o in arrivo da Padova, dove gli eredi del poeta avevano fondato un attivissimo centro di riproduzione dei manoscritti.

A partire da tali dati e dal censimento dei codici, cercherò di ripercorrere le vie di questa circolazione, provando a determinare quali furono le opere petrarchesche più fortunate in Aragona e quali gli ambienti culturali più propensi alla loro ricezione (la corte, la cancelleria, le biblioteche scolastiche, i monasteri).

2. Montserrat Cabré i Pairet, *Trota i Tròtula: autoria i autoritat femenina en la medicina medieval en llengua catalana*

Per a l'edat mitjana llatina, conservem obra mèdica de dues autores importants, totes dues del segle XII: Hildegarda de Bingen (1089-1179) i Trota de Salern (*fl.* 1^a meitat s. XII). Si els texts de medicina d'Hildegarda varen ser poc coneguts més enllà de la Renància, la metgessa salernitana esdevingué un signe de l'autoritat mèdica de les dones arreu d'Europa. Part de la seva obra (concretament el *De curis mulierum*) s'incorporà en el que fou el compendi més popular de medicina de les dones, el *Tròtula*. D'altra banda, el seu nom va acabar per donar títol a un gènere de literatura mèdica que tenia per objecte la cura del cos femení.

En aquest treball, estudiaré els diversos testimonis textuais dels segles XIV i XV que coneixem de Trota i de *Tròtula* en llengua catalana. Analitzaré tant les mencions a la seva figura en qualitat d'autora com els exemples en què alguna de les formes del seu nom dóna títol a compendis de medicina de les dones, que mostren de manera palpable el reconeixement d'autoritat femenina en la medicina medieval. Finalment, estudiaré una traducció anònima del *De curis mulierum*, fins ara desconeguda.

3. Miriam Cabré i M. Victoria Rodríguez Winiarski: El *Conte d'amor* i el recull narratiu de París-Carpentràs

La narrativa en vers és un dels filons literaris més fructífers i característics de l'Edat Mitjana a la Corona d'Aragó. En molts aspectes representa una mostra immillorable del pols cultural contemporani: per exemple, com a part intrínseca de l'herència trobadoresca en terres catalanes i de les ramificacions narratives dels motius lírics, com a il·lustració de la pervivència de la circulació occitanocatalana de textos, corrents culturals i manuscrits, com a retrat de les preocupacions polítiques que sovint traspuen de manera implícita o explícita en la literatura cortesana, o com a mirall de les modes literàries que tenyeixen, transformen i enriqueixen la literatura catalana medieval. Tot i això aquest corpus literari presenta encara un bon nombre d'incògnites que en dificulten una caracterització de conjunt. D'una banda, perquè els textos que comparteixen aquesta forma es resisteixen sovint a la classificació per gèneres; de l'altra, perquè la datació de moltes d'aquestes obres és extremament incerta; i, encara, perquè, si prenem el conjunt de la tradició de narrativa en vers, hi conflueixen tota una sèrie d'influències que la transformen notablement al llarg dels segles medievals.

En aquest treball ens proposem reprendre l'estudi i la caracterització del *Conte d'amor*, un fragment en aplegats d'uns set-cents versos i de caràcter clarament cortès, tot seguint les pistes que van apuntar Pagès, Massó i Torrents i Riquer, i sumant-hi els suggeriments de treballs molt recents sobre textos afins en la tradició de narrativa en vers, però sobretot fent especial atenció a la presència del *Conte d'amor* al cançoner de París-Carpentràs, objecte de la tesi en curs d'una de les autores d'aquest treball. El punt de partida d'aquest enfocament rau en l'interès intrínsec que té la transmissió manuscrita de la narrativa en vers catalana: dins d'un panorama de testimonis més aviat migrat, és interessant constatar que en àrea catalana s'han conservat dos grans reculls de narrativa en vers, confegits a la manera dels cançoners lírics. L'estudi d'aquests reculls encara és molt parcial i, en particular, el cançoner de París-Carpentràs pot proporcionar dades noves per entendre la narrativa en vers que circulava a la Corona d'Aragó.

4. Lluís Cifuentes i Comamala, *Reexaminant el gènere "receptari": existí també una "medicina vernacula"?*

És costum designar amb el nom de "receptari" tot un ampli conjunt d'obres —de medicina, de cuina, d'alquímia o dels més variats àmbits de la tècnica— que s'estructuren en forma de recull de receptes. Fent així, però, es posen al mateix sac obres pertanyents a gèneres molt diferents i que a l'època medieval no van ser necessàriament percebudes com a "receptaris". En medicina, l'ús d'aquesta còmoda etiqueta ha obviat que s'ha de distingir clarament el receptari terapèutic (amb dues variants: el receptari mèdic i el receptari domèstic) del receptari d'apotecari o registre de la *botiga* —que era l'únic al qual era aplicada aquesta etiqueta a l'època, i

també de les col·leccions universitàries. El receptari terapèutic, sobretot, experimentà una forta penetració de la llengua vulgar i, en part per això, és el que ha estat més oblidat i maltractat per la recerca. En canvi, és una font de gran importància, en particular per a l'estudi de la pràctica mèdica extrauniversitària i dels processos de transmissió i creació del saber, atès que, en medicina, és en aquest gènere que s'intueix la mena d'elaboració "vernacla" del saber que s'ha posat en evidència darrerament en la filosofia o en la teologia. A partir d'un catàleg dels receptaris catalans conservats, es reivindica l'estudi del gènere des d'una nova perspectiva.

5. Francesc J. Gómez, «“Lo Dant o la glosa”: aparats exegetics de la Commedia en la Catalunya de mitjan segle XV»

L'àmplia difusió que la *Commedia* de Dante assolí en terres catalanes a mitjan segle XV, així com la seva profunda influència en autors com Bernat Metge, Felip de Malla, Joan Roís de Corella o l'Anònim del *Curial*, no haurien estat possibles sense l'assistència d'aparats exegetics que molt sovint induïen a una lectura sinòptica, presentant el text del poeta dins un marc de glosses interlinears i marginals que elucidaven tant les dificultats de la lletra com els misteris de l'al·legoria. Un sol bifoli de pergamí corresponent a un manuscrit perdut de l'*Inferno* amb glosses en català, i la còpia del *Purgatorio* enllestida el 10 de juliol de 1460 pel blanquer barceloní Bernat Nicolau, atapeïda de glosses en italià i català d'una altra mà no identificada, testimonien aquesta modalitat d'impaginació, mentre que el *Tractat de les penes particulars d'infern* de Joan Pasqual (post 1436) és el producte més clar d'una lectura sinòptica del text de Dante, del *Comentum* de Pietro Alighieri i d'altres glosses de procedència diversa.

6. Marta Marfany, *Text i context d'una consolatòria inèdita*

En un registre conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, un *Liber curiae* amb documentació jurídica de 1348, hi ha escrita en un full de guarda una peça en vers. Es tracta d'una còpia en brut de composició o, altrament dit, d'un autògraf amb moltes correccions i *pentimenti* propis del procés d'escriptura. El poema és una consolatòria que l'autor adreça al seu senyor per la mort d'un fill. Conté, a més, diverses citacions poètiques inserides i té com a model el plany per la mort d'una dama «Ar pren camgat per tostemps de cantar», atribuït a Raimbaut de Vaqueiras als manuscrits catalans Sg i VeAg, els únics que el conserven.

7. Marina Navàs i Sadurní Martí, *Ramon de Cornet i Joan de Castellnou com a models literaris: manuscrits i pràctica poètica*

Ramon de Cornet i Joan de Castellnou van participar decisivament en la formulació dels principis retòrics de la poesia occitanocatalana del segle XIV. Encara que a la *Glosa al Doctrinal de Trobar* Castellnou estigmatitzés Cornet com a incompetent en matèria gramatical i contribuís decisivament en la seva marginació al si del Consistori tolosà (amb seqüeles que arribaran fins a Enric de Villena), Cornet és el gran model ocult que alimenta les *Leys d'Amors* i les gramàtiques emanades del Consistori. És el primer, per exemple, a parlar del *senhal* en les preceptives, que reprendran les *Leys*. Fins i tot podríem aventurar que el senyal de Cornet, “Rosa” amb totes les seves variants, anticipà la denominació de les “flors”. La circulació manuscrita de la seva obra l’avalua també com a model poètic: algunes de les seves estructures rítmiques i rímiques representen el primer testimoni conservat, i algunes de les peces premiades al certamen tolosà tenen certament un ressò cornetià.

Joan de Castellnou és també un poeta imitat, mètricament i temàtica, pels poetes coetanis, especialment pels seus experiments mètrics. Per altra banda la cura amb què es va conservar la seva obra poètica (encara amb molts buits d’interpretació històrica) a Sg i la presència de la seva obra preceptiva al ms. 239 de la BdC, donen fe del prestigi local d’aquest autor, que cal xifrar, també, amb el seu impacte gens menyspreable en la concepció de l’obra preceptiva que marca el final del segle XIV a Catalunya, el *Torsimany* de Lluís d’Averçó, i en la seva presència, al segle XVI, en un manuscrit copiat a Mallorca per Joan Binimelis.

En aquesta ponència iniciarem una presentació panoràmica de les interrelacions entre la producció preceptiva i la producció poètica d’aquests dos autors, tenint especialment en compte, però, que el primer va ser bandejat de la composició de les *Leys* i que només Castellnou va tenir el suport del Consistori, al qual va pertànyer. I també mostrarem que l’estudi de les obres poètiques respectives —temàticament i formalment coherents amb la producció literària contemporània d’altres latituds— permet d’entendre com es van convertir en models literaris imitats en la tradició poètica occitanocatalana a la primera meitat del segle XIV.

8. Gemma Pellissa Prades, *La transmissió manuscrita de la ficció sentimental catalana*

La ficció sentimental catalana de la segona meitat del s. XV té una transmissió majoritàriament manuscrita, a excepció de la *Regoneixença* i el *Consuelo de amor* de Pardo de la Casta i l’obra de Francesc Moner, que, tot i que es conserva parcialment en un manuscrit de la Biblioteca Vaticana de final del s. XV o inici del s. XVI, va ser publicada l’any 1528 per Miquel Berenguer de Barutell, parent de Moner. En aquesta ponència s’analitzarà la composició i la importància dels cançoners en la

circulació d'aquestes obres amb la finalitat de mostrar el vincle que s'estableix entre les composicions líriques i la ficció sentimental i la influència del mestratge d'Ausiàs March i Pere Torroella en els autors que la conreen i es destacarà el paper del *Jardinet d'orats* en la conservació dels textos i la posició central de Corella al manuscrit i, en definitiva, al corpus de la ficció sentimental catalana. Finalment, el fet que l'inici del pròleg de la *Glòria d'amor* de Rocabertí fos copiat al *Jardinet d'orats* com a colofó de les *Lamentacions* de Corella posa de manifest la unitat que conformen les obres de ficció sentimental catalana, ja siguin en vers o en prosa.

9. Albert Soler, *El 'Llibre de contemplació', redacció original, còpia manuscrita i difusió de l'obra*

El concepte d'obra amb el qual operem els lectors moderns és el d'un text fixat i tancat, independent del nombre de còpies en el qual circula ja que es transmet de manera estable i invariable; si, per alguna raó, en una nova edició de l'obra, s'introduïssin modificacions en el text, aquest fet seria advertit d'una manera clara. Tanmateix, aquest concepte ideal d'obra només es va generalitzar amb el desenvolupament de la concepció moderna d'autor molt vinculada a la generalització de la impremta. Com a home medieval que era, Lull pensava més aviat en termes de manuscrit, d'objecte concret, que adquireix un sentit en ell mateix, per les obres que transmet, per les seves condicions materials, en el qual pot modificar-se el text d'una obra, en el qual poden incloure's nous diagrames o esquemes, que tot sovint té un ús o un destinatari concrets. Aquesta idea és òptima, atesos els sistemes medievals de producció manuscrita, si es té com a objectiu prioritari la difusió dels llibres més que no pas la seva inalterabilitat; i no hi ha dubte que aquesta va ser sempre la primera intenció del beat Ramon.

